

SUOMALAISEN DEMOKRATIAN KIPUKOHDAT – JA NIIDEN RATKAISUMAHDOLLISUUDET

Vaikka demokratian tila on Suomessa suhteellisen vahva, maailmaa koettelevat megatrendit haastavat myös suomalaista demokratiaa. Viime vuosikymmeninä demokratian vahvistamiseksi on kehitetty erilaisia demokratiainnovaatioita, jotka tarjoavat vaikuttamiskanavia, lisäävät vuoropuhelua ja edistävät kestäväää päätöksentekoa.

Tämän julkaisun tavoitteena on:

- Hahmottaa suomalaisen demokratian suurimpia haasteita
- Esittää konkreettisia ratkaisuja demokratian kehittämiseen
- Tuoda esiin esimerkkitapauksia, joissa demokratiainnovaatioita on hyödynnetty

SUOMI

sijoittuu korkealle erilaisissa demokraatiamittauksissa, joiden mukaan demokratiamme on yksi maailman vahvimmista. Vahva demokratia auttaa yhteiskuntia selviytymään kriiseissä ja lisää

kansalaisten luottamusta. Toisaalta viimeaikaiset demokraatiamittaukset ovat osoittaneet, että demokratia on heikentynyt myös monissa jo vakiintuneissa demokratioissa¹. Erityisesti ilmastonmuutos, taloudellinen eriarvoisuus ja pakolaiskriisit koettelevat yhteiskuntien kykyä ratkoa asioita demokraattisesti, yhdenvertaisesti sekä oikeudenmukaisesti.

Demokratian haasteena on, että monet poliittiset ratkaisut vaikuttavat ihmisiin ja ihmisryhmiin eri tavoin ja jakavat yhteiskuntia voittajiin ja häviäjiin. Tämä koskee myös tulevaisuuden sukupolvia, jotka usein joutuvat kestämaan suurimman osan erilaisten päätösten – tai päättämättömyyden – pitkän aikavälin seurauksista.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on jakaantunut yhä selvemmin eri ryhmien välillä. Suuri osa kansalaisista myös Suomessa kokee, että heillä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisiin asioihin perinteisten kanavien kautta, kuten äänestämällä vaaleissa².

Tähän julkaisuun on koottu ratkaisuja, joilla demokratian haasteisiin pystytään vastaamaan. Ratkaisut on kerätty Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman Muuttuvat hallinnan tavat ja aktiivinen kansalaisuus (CITIZEN) -ohjelman (2017–2022) tuloksista.

Demokratian kipukohtat ja ratkaisumahdollisuudet

YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN ERIYTYMINEN JA OSALLISTUMISEN KUILUT

Suomalaista demokratiaa haastavat osallistumisen kuilut: osallistuminen eriytyy ja osa kansalaisista ei koe osallistumista enää tärkeäksi. Kuiluja kasvattavat talouden rakennemuutokset ja muuttoliike, jotka jakavat suomalaisia voittajiin ja häviäjiin. Vaaleissa nuoret, pienituloiset ja heikosti koulutetut äänestävät huomattavasti vähemmän kuin ikääntyneet, hyvätuloiset ja korkeasti koulutetut³. Erityisesti globalisaatiosta vähiten hyötynneet jättävät usein äänestämättä. Sen sijaan esimerkiksi muutoksissa menestyneet huipputuloiset ovat erittäin aktiivisia osallistujia elinkeinoelämän edunvalvonnassa, ja heillä on verkostoja ja yhteyksiä poliittisiin päättäjiin⁴. Osallistumisen kuilut näkyvät myös lakien valmistelussa, jossa vahvimmat ryhmät saavat äänensä kuuluviin⁵. Kuilujen kasvu haastaa yhteiskuntaa, joka on perustunut yhteistyölle ja kompromissien hakemiselle⁶.

Osallistumisen kuiluja kaventavat ratkaisut, joilla eri ryhmät voivat tuoda äänensä kuuluville.

Kansalaisaloitteiden kautta kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa myös poliittisen agendan muodostamiseen. Kansalaisaloitteet ovat aktivoineet muutoin poliittisesti passiivisia ryhmiä kuten nuoria⁷.

Osallistuva budjetointi tarjoaa kansalaisille vaaleilla äänestämistä konkreettisemmän tavan vaikuttaa asuinympäristönsä kehittämiseen. Esimerkiksi Helsinki toteutti osallistuvaa budjetointia ensimmäistä kertaa laajamittaisesti OmaStadi-hankkeessa 2018–2020⁸. Hankkeen toinen kierros päättyi 2022.

Puntaroivat kansalaiskeskustelut antavat kansalaisille mahdollisuuden eri näkökulmien perusteelliseen arviointiin. Puntaroivia keskusteluja on hyödynnetty esimerkiksi Suomen keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelman⁹, Satakunnan maakuntastrategian¹⁰ sekä Turun yleiskaavan valmistelussa¹¹.

Joukkoistaminen tarjoaa kansalaisille matalan kynnyksen tavan vaikuttaa lainvalmisteluun ja lisää lainvalmistelun inklusiivisuutta ja läpinäkyvyyttä¹².

Joukkoistamisessa voidaan hyödyntää digitaalisia alustoja, kuten Ota kantaa -palvelua. Toistaiseksi joukkoistamista on käytetty esimerkiksi maastoliikennelain, asunto-osakeyhtiölain ja ilmastolain valmistelussa.

Yhteistoiminnalliset menetelmät lisäävät hallinnon ja sidosryhmien suoraa vuorovaikutusta. Yhteistoiminnallisia menetelmiä on käytetty muun muassa Jyväskylän metsäohjelman valmistelussa ja rahankeräyslain valmistelussa.

Suomessa katoaa vuodessa yli 200 000 työpaikkaa. Uhattuina ovat erityisesti perinteiset palvelualojen ja teollisuuden työpaikat. Poliitikassa ei riitä pelkkä taloudellisten etujen turvaaminen, vaan on löydettävä keinoja, joilla palauttaa ihmisten kunnia ja arvostus, jos halutaan, että he kokevat, että yhteiskunta on myös heitä varten.¹³

2

POLARISAATIO JA YHTEISKUNNALLISEN
KESKUSTELUN KÄRJISTYMINEN

Monia yhteiskuntia vaivaa *polarisaatio*: ihmiset jakaantuvat mielipiteiltään yhä jyrkemmin ja ääripäät korostuvat. Yhteiskunnallisia keskusteluja käydään samanmielisten kuplissa, joissa näkemykset toisista vääristyvät ja jyrkentyvät¹⁴. Myös yksittäiset asiakysymykset voivat polarisoitua, jolloin ihmisten on vaikeata luottaa ”vastapuolen” edustajiin¹⁵. Polarisaatio ei ole toistaiseksi erityisen merkittävää Suomessa¹⁶, mutta yhteiskunnallisen keskustelun äänenpainot ovat kiristyneet myös täällä etenkin sosiaalisessa mediassa. Vihapuhe, maalittaminen ja vaalihäirintä voivat vaikeuttaa ehdokkaiden kampanjointia ja vähentää kansalaisten halua äänestää¹⁷. Epäasiallinen palaute kohdistuu erityisesti naisiin¹⁸.

Polarisaation ehkäisemiseksi erilaisia ihmisiä ja ryhmiä olisi tuotava yhteen kuulemaan toista osapuolta rakentavassa ja toista kunnioittavassa ilmapiirissä.

Puntaroivat kansalaiskeskustelut vähentävät ääriajattelua¹⁹ ja auttavat lieventämään epäluuloa ”vastapuolta” kohtaan²⁰. Ne toimivat luotettavina tiedonlähteinä ja voivat lisätä kansalaisten luottamusta myös yleisemmin yhteiskunnan eri toimijoihin¹⁵. Puntaroivia keskusteluja on hyödynnetty esimerkiksi tarjoamaan tasapuolista ja harkittua tietoa äänestysvaihtoehtoista polarisoivassa kuntaliitoskansanäänestyksessä²⁰ sekä tuottamaan suosituksia häirinnän ehkäisemiseksi²¹.

Yhteistoiminnalliset menetelmät sopivat ristiriitaisten suunnittelu- ja päätöksentekoprosessien työkaluiksi. Sidosryhmäprosessien suunnittelu ja puolueeton fasilitointi lisäävät luottamusta ja tuottavat hyväksyttävämpiä tuloksia. Näitä menetelmiä on käytetty muun muassa polarisoituneen petopolitiikan tarpeisiin susikannan hoitosuunnitelman päivityksessä²².

Sovittelujournalismi levittää rakentavan keskustelun käytäntöjä ja luo julkisuutta, johon on turvallista osallistua erilaisista näkökulmista. Sovittelujournalismi purkaa turhia vastakkainasetteluja, nostaa erilaisia ääniä kuuluville ja rakentaa vuorovaikutusta yleisön kanssa²³. Käytännössä se voi vaikkapa nostaa ”vastakkaisten” ryhmien näkemykset esiin ja luoda keskustelua ryhmien ja yleisön välille²⁴.

Kun ristiriitoja herättäneessä susikannan hoidon suunnittelussa panostettiin suoraan vuorovaikutukseen järjestöjen kanssa ja hyödynnettiin puolueetonta fasilitaattoria, yhteinen oppiminen lisääntyi ja sidosryhmien erilaisia intressejä saatiin sovitettua paremmin yhteen kuin aiemmin käytetyillä työskentelytavoilla²².

3

PÄÄTÖKSENTEON
LYHYTJÄNTEISYYS

Poliittisia päätöksiä tehdään usein lyhytjänteisesti niin, että pitkän aikavälin vaikutuksia ei huomioida päätöksissä. Lyhytjänteisyyttä aiheuttavat verrattain lyhyet vaalisyklit ja se, että tieto päätöksenteon pitkän aikavälin vaikutuksista on usein epävarmaa. Päätösten taloudelliset vaikutukset tulevat näkyviin nopeasti, mutta sosiaaliset tai ekologiset vaikutukset tulevat esiin paljon myöhemmin, joskus vasta seuraavien sukupolvien elämässä.

Lisäksi päätöksentekoa lyhytjänteistää hektinen mediaympäristö ja erityisesti sosiaalisen median ruokkima henkilökeskeisyys poliittisessa toiminnassa. Myös organisoitunut edunvalvonta keskittyy usein nykyhetkeen ja voi osaltaan aiheuttaa lyhytjänteisyyttä politiikkaan²⁵.

Päätöksenteon lyhytjänteisyyden vähentämiseksi päätösten pitkäaikaisvaikutukset tulee ottaa paremmin huomioon. Pitkäjänteisyyden lisäämiseksi tarvitaan toimintatapoja, joissa hyödynnetään nykyistä vahvemmin asiantuntijatietoa ja ennakoivaa asennetta. Pitkäjänteisyyttä lisäävät myös yhteistoiminnalliset ja vuoropuhelua hyödyntävät toimintatavat.

Hallinnonalojen välisten raja-aitojen purkaminen sekä päätöksenteon tietoperustaisuuden ja ennakoivan asenteen vahvistaminen voivat lisätä pitkäjänteisyyttä poliittisessa valmistelussa²⁵.

Vaalikaudet ja puoluerajat ylittävät yhteistoimielimet, kuten parlamentaariset työryhmät ja -komiteat, tuovat yhteen erilaisia poliittisia intressejä ja mahdollistavat yhdessä sopimisen ja toimijoiden sitouttamisen päätöksiin yli vaalikausien²⁵.

Yhteistoiminnallisilla menetelmillä eri organisaatiot tuottavat yhdessä ratkaisuja, jotka rakentavat pitkäjänteisen yhteistyön edellytyksiä ja huomioivat paremmin osapuolten monenlaiset intressit. Esimerkkinä tästä on sopimus pohjainen yhteistyö kaivosyhtiöiden ja paikallisyhteisöjen välillä²⁶.

Puntaroivat kansalaiskeskustelut lisäävät huomiota päätösten pitkän aikavälin vaikutuksiin. Esimerkiksi ilmastotoimia arvioiva kansalaisraati tuotti päättäjille näkemyksiä vuoteen 2035 ulottuvan ilmastosuunnitelman toimien oikeudenmukaisuudesta ja vaikuttavuudesta⁹. Myös Satakunnan kansalaiskeskustelu¹⁰ ja Turun kaupungin yleiskaavan valmistelussa mukana ollut kansalaispaneeli¹¹ toivat pitkän aikavälin näkökulmia päätöksentekoon.

Satakunnan pitkän aikavälin maakuntasuunnitelmaa koskeva kansalaiskeskustelu lisäsi osallistujien halukkuutta kehittää maakuntaa tulevien sukupolvien näkökulmasta. Keskustelun seurauksena osallistujat alkoivat entistä useammin priorisoida koulutusta maakunnan kehittämistavoitteena. Lisäksi tulevaisuutta koskeva toiveikkuus ja myötätuntoisuus lisääntyivät.¹⁰

Lisää tietoa ratkaisuista

OSALLISTUVA BUDJETOINTI

Osallistuvassa budjetoinnissa kansalaiset saavat käytettäväkseen osan kaupungin budjetista. Osallistuvalla budjetoinnilla ei ole olemassa yhtä toteutustapaa, vaan käytännöt vaihtelevat maasta ja paikkakunnasta toiseen. Yleisen käytännön mukaan asukkaat esittävät ideoita kaupungin kehittämiseksi ja jalos-

tavat niistä yhdessä ammattilaisten sekä toisten asukkaiden kanssa toteuttamiskelpoisia ehdotuksia. Lopuksi ehdotuksista suoritetaan äänestys ja kaupunki toteuttaa eniten ääniä saaneet ehdotukset. Osallistuvaa budjetointia on käytetty jo useissa suomalaisissa kunnissa.

•••> **Tutustu osallistuvaan budjetointiin** [Yhteisluomisen tutka:n](#)²⁷ avulla.

PUNTAROIVAT KANSALAIKESKUSTELUT

Puntaroivan keskustelun piirteitä ovat eri näkemysten tasa-puolinen arviointi ja pyrkimys yhteisymmärrykseen. Puntaroivat kansalaiskeskustelut viittaavat puntaroivan keskustelun periaatteille pohjautuviin menetelmiin, kuten kansalaisraateihin, kansalaispaneelisiin ja puntaroiivin mielipidemittauksiin, joissa joukko kansalaisia kuulee asiantuntijoita, keskustelee toistensa kanssa ja tuottaa kannanottoja tai perusteltuja ehdotuksia päätöksenteon tueksi. Kansalaiskeskustelut auttavat päätöksentekijöitä tekemään tietoperusteisia, huolellisesti eri

näkökulmista puntaroituja poliittisia päätöksiä ja lisäävät näin päätösten hyväksyttävyyttä. Kansalaiskeskusteluja voidaan hyödyntää myös ennen kansanäänestystä tuottamaan tietoa äänestäjille eri äänestysvaihtoehdoista. Esimerkiksi Mustasaaressa vuonna 2019 järjestetty kansalaisraati tuotti äänestäjille tietoa kansanäänestyksestä mahdollisesta kuntaliitoksesta summaten tärkeimmät perustelut kuntaliitoksen puolesta ja vastaan.

•••> **Lue lisää erilaisista puntaroivan kansalaiskeskustelun malleista:** [Moniäänistä ja perusteltua päätöksentekoa. Puntaroivat kansalaiskeskustelut poliittisten kiistakysymysten ratkaisussa](#)²⁸.

YHTEISTOIMINNALLISET MENETELMÄT

Osallistumisen vaikuttavuutta voidaan lisätä kokoamalla tietyn ongelman kannalta olennaiset hallinnon, kansalaisjärjestöjen ja yritysten edustajat etsimään ratkaisua yhteistyössä. Prosessi suunnitellaan kuulemisen sijaan neuvotteluksi, jolloin sidosryhmillä on tasaveroinen, aktiivinen ja vastuullinen rooli ratkaisujen tuottamisessa. Avustetut neuvottelut voivat synnyttää toimivia, luovia ja hyväksyttäviä ratkaisuja, joilla on laajan yhteisön tuki takanaan. Yhteinen ratkaisujen muotoilu

parantaa myös niiden toimeenpanoa. Yhteistoiminnallisille menetelmille on mahdollisuuksia esimerkiksi maankäytön ja luonnonvarojen käytön suunnittelussa. Niitä voidaan soveltaa aluetasolla esimerkiksi vesivarojen ja metsien käytön suunnitteluun, tai osana monenvälisiä politiikka- ja säädösvalmistelun prosesseja. Yhteinen ongelmanratkaisu voi rikkoa valmistelun rutiineja ja tasapainottaa isompien toimijoiden vaikutusvaltaa.

•••> **Lisätietoa yhteistoiminnallisista menetelmistä:** [Ohuesta osallistumisesta yhteiseen ongelmanratkaisuun - tiekartta kohti yhteistoiminnallisempaa Suomea](#)²⁹.

YHTEENVETO

Tässä julkaisussa on esitelty ratkaisuja suomalaisen demokratian kipukohtiin. Ratkaisut täydentävät perinteistä edustuksellista, vaaleihin perustuvaa demokratiaa ja vastaavat sen heikkouksiin. Esimerkiksi osallistuminen päätöksentekoon luo kansalaisille uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin, mikä voi heijastua myös yleisemmin poliittiseen aktiivisuuteen muun muassa vaaleissa. Rakentava julkinen keskustelu esittää arvoalinnat vastakkainasettelua välttäväällä tavalla, jolloin kansalaiset voivat muodostaa omia arvostelmiaan harkitusti ja toisten näkökannat huomioiden. Vaalikaudet ja puoluerajat ylittävät toimielimet, yhteistoiminnalliset menetelmät ja puntaroivat kansalaiskeskustelut auttavat tekemään päätöksiä vaalisykleistä ja poliittisista intresseistä riippumatta kestävästi ja myös tulevaisuuden sukupolvien tarpeet huomioiden.

Kirjoittajat:

Mikko Värttö^a, Anu Kantola^b, Maija Setälä^a, Lasse Peltonen^c, Anna Björk^b, Maija Faehnle^c, Henri Vogt^a, Mari Taskinen^a ja Kaisa Korhonen-Kurki^d

Lisätietoja hankkeista:

^a Osallistuminen pitkäjänteisessä päätöksenteossa (PALO)

^b Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU)

^c Yhteistoiminnallisia ratkaisuja sirpaloituvien yhteiskuntien ongelmiin – käänne yhteishallintaan ympäristöpäätöksenteossa (CORE)

^d OHJELMA: Muuttuvat hallinnan tavat ja aktiivinen kansalaisuus (CITIZEN)

Loppuviitteet:

¹ The Economist Intelligence Unit (2021). *Democracy Index 2020: In sickness and in health?* The Economist Intelligence Unit Limited.

² OECD (2021). *Drivers of trust in public institutions in Finland*. OECD.

³ Kantola, A., Wass, H., Lahtinen, H., Peltoniemi, J., & Heikkilä, T. (2020). *Vaalinavigaattori*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat.

⁴ Kantola, A. & Kuusela, H. (2019). *Huipputulokset – Suomen rikkain promille*. Vastapaino.

⁵ Vesa, J., Kantola, A., & Binderkrantz, A. S. (2018). A Stronghold of Routine Corporatism? The Involvement of Interest Groups in Policy Making in Finland. *Scandinavian Political Studies*, 41(4), 239–262.

⁶ Im, Z., Kantola, A., Kauppinen, T., & Wass, H. (2019). *Neljän kuplan kansa*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat 5.

⁷ Christensen, H. S., Jäske, M., Setälä, M., & Laitinen, E. (2017). The Finnish Citizens' Initiative: Towards Inclusive Agenda-setting? *Scandinavian Political Studies*, 40(4), 411–433.

⁸ Rask, M., Ertiö, T., Tuominen, P. & Ahonen, V. (2020). *Helsingin kaupungin osallistuvan budjetoinnin loppuarviointi OmaStadi 2018–2020*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat 5.

⁹ Ilmastotoimia arvioiva kansalaisraati. <https://sites.utu.fi/kansalaisraati/>

¹⁰ Kulha, K., Leino, M., Setälä, M., Jäske, M., & Himmelroos, S. (2021) For the sake of the future: Can democratic deliberation help thinking and caring about future generations? *Sustainability*, 13, 5487.

¹¹ Grönlund, K., Herne, K., Jäske, M., Liimatainen, H., Rapeli, L., Värttö, M., & Schauman, J. (2020). *Implementing a democratic innovation: Online deliberation on a future transport system*. Urban Research Programme research reports 4.

¹² Aitamurto, T. & Chen, K. (2017). The value of crowdsourcing in public policymaking: Epistemic, democratic and economic value. *Theory and Practice of Legislation*, 5(1), 55–72.

¹³ Im, Z. (2021). *Uhatut duunarit*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat 3.

¹⁴ Herne, K., Christensen, H. S., & Grönlund, K. (2019). The influence of political knowledge on opinion polarization in citizen deliberation. *Political Research Exchange*, 1(1), 1–23

¹⁵ Setälä, M., Christensen, H. S., Leino, M., & Strandberg, K. (2021): Beyond polarization and selective trust – a Citizen's Jury as a trusted source of information. *Politics*, hyväksytty julkaistavaksi.

¹⁶ Fornaro, P. (2021). *Politician polarization in Finland over recent years*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat.

¹⁷ Wass, H., Isotalo, V., & Limnell, J. (2020). Ehdokkaiden ja äänestäjien havainnot vaalihäirinnästä. Teoksessa E. Kestilä-Kekkonen & Å. von Schoultz (Eds.), *Ehdokkaat vaalikentillä: Eduskuntavaalit 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 16.

¹⁸ Mannevu, M. (2020). *Onko politiikka liian kuluttava intohimotyö?* Kansalaisuuden kuilut ja kuplat 2.

¹⁹ Lindell, M., Strandberg, K., Himmelroos, S., & Grönlund, K. (2018). Samtal om svenskan: hur diskussionsregler med moderering motverkar gruppolarisering i likasinnade grupper. *Politiikka*, 60(1), 6–18.

²⁰ Leino, M., Bäck, M., Christensen, H. S., Kulha, K., Setälä, M., Strandberg, K., & Taskinen, M. (2019). Kuntaliitoskysymyksen käsittely Mustasaaren kansalaisraadissa. *Politiikka*, 61(4), 337–363.

²¹ Jäske, M., Sormunen, H., Schauman, J., Sirén, R., Weckman, A., & Rapeli, L. (2021). *Kansalaispaneeli sananvapaudesta*. Valtiovarainministeriö.

²² Ratamäki, O. & Peltola, T. (2020). *Susikannan hoitosuunnitelman päivitysprosessin arviointi*. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2021:11.

²³ Hautakangas, M. & Ahva, L. (2018). Introducing a New Form of Socially Responsible Journalism: Experiences from the Conciliatory Journalism Project. *Journalism Practice*, 12(6), 730–746.

²⁴ Ahva, L. & Hautakangas, M. 5.12.2017. Jakautuuko Suomi? Osa 3: Sovittelujournalismi toi vegaanin ja viljelijän yhteen. <https://koneensaatio.fi/sovittelujournalismi-toi-vegaanin-ja-viljelijan-yhteen/>

²⁵ Koskimaa, V. & Rapeli, L. (2020). *Tulevaisuuteen katsova päätöksenteko suomessa: ongelmat, onnistumiset ja kehittämismahdollisuudet*. PALO Policy Brief 1.

²⁶ Kotilainen, J. M., Pölonen, I., Peltonen, L., & Metsä-Simola, K. (2019). Kaivossopimukset – Sisällöt, funktiot ja riskit. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2019*, 7-42. Ks. myös <http://www.collaboration.fi/2019/01/17/kaivostoiminnan-uusi-toimintaymparisto-voi-vaatia-uusia-ohjaukeinoja/>

²⁷ Rask, M. & Ertiö, T. (2019). *Yhteisluomisen tutka*. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat 2.

²⁸ Aarnisalo, L., Jäske, M., Kulha, K., Leino, M., & Setälä, M. (2020). *Moniäänistä ja perusteltua päätöksentekoa. Puntaroivat kansalaiskeskustelut poliittisten kiistakysymysten ratkaisussa*. PALO Research -opas.

²⁹ Ohuesta osallistumisesta yhteiseen ongelmanratkaisuun - tiekartta kohti yhteistoiminnallisempaa Suomea. CORE. <http://www.syke.fi/hankkeet/core>

DEMOKRATIA JA OSALLISTUVA KANSALAISSUUS

TÄMÄ JULKAISU on osa demokratiaa ja osallistuvaa kansalaisuutta tutkivien strategisen tutkimuksen hankkeiden tuottamaa julkaisujen sarjaa. Sarja julkaistaan yhteistyössä oikeusministeriön kanssa ja sitä hyödynnetään Kansallisen demokratiaohjelman 2025 valmistelussa ja toimeenpanossa. Hankkeita rahoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimiva strategisen tutkimuksen neuvosto.

